

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ НЕОДЕРИВАТИВ,
ЗАФІКСОВАНИХ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ ВІД ПОЧАТКУ
ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ**

**STRUCTURAL AND SEMANTIC ORGANISATION OF NEO-DERIVATIVES RECORDED
IN THE UKRAINIAN-LANGUAGE MEDIA SPACE SINCE THE BEGINNING
OF RUSSIA'S FULL-SCALE INVASION OF UKRAINE**

Дюкар К.В.,

orcid.org/0000-0001-5364-1985

кандидат філологічних наук,

*доцент закладу вищої освіти кафедри української мови
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

Пономаренко О.О.,

orcid.org/0009-0008-5399-8237

студентка II курсу філологічного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У роботі досліджено структурно-семантичну організацію неoderиватів, зафіксованих у період від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну й до сьогодні в українськомовному медіапросторі. З'ясовано те, що інновації, утворені протягом останнього року, привертають увагу науковців, водночас окремі аспекти залишаються маловивченими. Установлено, що похідні продукуються із однаковим ступенем активності двома шляхами: за допомогою наявного в узусі, часто закріпленого словотвірними нормами, дериваційного інструментарію, а також із залученням неузусальних способів. У межах нормативних зразків однією з найбільш затребуваних мовцями виявилася афіксація, за допомогою якої утворюються здебільшого іменникові та дієслівні інновації. З-поміж неафіксальних способів найширшу палітру репрезентують утворення, що постали на базі складання основ, ускладненого переважно нульовою суфіксацією, хоч подеколи залучаються і матеріально виражені постпозиційні афікси. Неузусальний опціонал представлений найпоказовіше компресією прийменниково-іменникових конструкцій, підрядних словосполучень і простих речень, що в процесі конденсування зазнають супутніх структурних змін. Активна в нормативному словотворенні юкстапозиція зреалізована в досліджуваних пластах неoderиватів незначною кількістю похідних, специфіка яких пов'язана переважно з нестандартністю комбінування значень складників. Зафіксовано, що інновації мають різною мірою затемнену семантику, що впливає з інтенційних позицій мовців, котрі прагнуть реалізувати не тільки й не стільки номінативні функції, скільки й насамперед ідентифікаційні, передовсім самоідентифікаційні, маніпулятивні, емоційно-експресивні тощо. Звернено увагу на той факт, що неoderивати, уможливаючи стратифікування комунікативного простору на підставі дихотомії «свій – чужий», часто характеризуються амбівалентністю, чинячи діаметрально протилежний психологічний ефект на патріотично налаштовану, національно-свідому українськомовну особистість та індивіда, що мешкає в Росії і підтримує окупаційний режим.

Ключові слова: інновація, мотиватор, мотиват, словотвірна модель, дериваційна девіація.

The paper investigates the structural and semantic organisation of neo-derivatives recorded in the period from the beginning of Russia's full-scale invasion of Ukraine to the present day in the Ukrainian-language media space. It has been found that innovations created over the past year have attracted the attention of scholars, but some aspects remain poorly understood. It has been established that derivatives are produced with the same degree of activity in two ways: with the help of derivational tools available in the usual usage, often fixed by word-formation norms, as well as with the use of non-usual methods. Within the framework of normative patterns, affixation has proved to be one of the most popular ways of producing noun and verb innovations. Among the non-affixation methods, the widest palette is represented by the formations based on stem compounding complicated mainly by zero suffixation, although sometimes materially expressed postpositional affixes are involved. The non-usual option is represented most clearly by the compression of prepositional-noun constructions, subordinate phrases and simple sentences, which undergo concomitant structural changes in the process of condensation. The juxtaposition active in normative word formation is represented in the studied strata of neo-derivatives by a small number of derivatives, the specificity of which is mainly related to the non-standard combination of the meanings of the components. It has been recorded that neo-derivatives have a semantics that is obscured to varying degrees, which follows from the intentional positions of speakers who seek to implement not only and not so much nominative functions as primarily identification, primarily self-identification, manipulative, emotional and expressive ones, etc. The author draws attention to the fact that neo-derivatives, enabling the stratification of the communicative space on the basis of the «friend or foe» dichotomy, are often characterised by ambivalence, having a diametrically opposite psychological effect on a patriotic, nationally conscious Ukrainian-speaking person and an individual living in Russia and supporting the occupation regime.

Key words: innovation, motivator, motivat, word-formation model, derivational deviation.

Мова є віддзеркаленням тих реалій, у яких на певному історичному проміжку перебувають її носії. Довколишня дійсність залишає свої вербальні відбитки передусім у лексиці, що часто поповнюється завдяки розвиненому словотвірному інструментарію. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну з огляду на сказане не є винятком, оскільки «конвенційна агресія та посилення гібридного воєнного протистояння, невід’ємним складником якого є мова, спричинилися до активізації неогенності з одночасним виходом процесів словотворчості на принципово новий рівень» [1, с. 96]. Інновації, на наше переконання, відіграють особливу роль на медіафронті, адже, як влучно зазначає С. Гриценко, «мова нині актуалізувала одну із провідних своїх функцій – стала ідентифікатором національної приналежності, маркером, що визначає “свого” і “чужого”...» [2, с. 10]. У зв’язку з цим доречно говорити про те, що неологізми є вербальними маркерами консолідації українського суспільства, утвердження сучасної європейської нації.

Науковий інтерес, зокрема І. Божко, С. Гриценко, О. Деркачової, Л. Довбні, М. Жулинської, О. Круглій, І. Поліщук, Т. Товкайло, М. Хар, до вивчення різних аспектів інноваційних утворень після 24 лютого 2022 року видається закономірним і очікуваним. Водночас спостерігаємо брак розвідок, присвячених інвентаризуванню структурно-семантичної організації неодериватів, зафіксованих в українськомовному медіапросторі від початку повномасштабної війни, що зумовлює **актуальність** нашої **роботи**. Крім того, слідом за F. O’Dell, L. McDonald, K. Sornig, Є. Карпіловською, Ж. Колоїз, А. Нелюбою та іншими вбачаємо потребу у розробленні пропонованої проблематики в потенційній можливості не лише поглибити уявлення про явища рівня нео, а й прогнозувати тенденції в мові та напрями її розвитку.

Мета – установити структурно-семантичну організацію новотворів, що функціонують в українськомовному медіапросторі від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну й до сьогодні.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**: 1) з’ясувати основні шляхи творення неодериватів; 2) визначити продуктивність залучуваних до процесу деривації інновацій інструментів; 3) зафіксувати структурно-семантичні особливості похідних.

Об’єкт дослідження – неодеривати, що постали після повномасштабної війни в українськомовному медіапросторі.

Предмет – структурні та семантичні особливості інноваційних похідних.

Джерельну базу роботи склали різножанрові тексти, вилучені методом суцільної вибірки із відеоконтенту ютубу, дописів і гілок коментарів телеграм-каналів, інстаграму, тіктоку, фейсбуку та інтернет-видань.

Здійснюючи моніторинг медіапростору від 24 лютого 2022 року, спостерігаємо, що «свобода форм вираження, розкутість, відсутність будь-яких обмежень стимулює...» [3, с. 7] появу інновацій двома шляхами: на базі нормативних словотвірних моделей, переважно афіксальними способами (*арестовіст, бандеросмузі, відчорнобаїти, депутатізатор, кімити, могилізація, оркоруб, фаршик, шизомобіль, шойгувати* тощо), і за допомогою неузвального інструментарію (*аналоговнет, ввспаліткі, гавнакамандуючий, головоріз, ерехвія, є-могила, кадиловець, краЗСУнчик, спецобісрація, СУчка* тощо). У межах афіксальних способів найбільш затребуваною виявилася суфіксація, шляхом якої активно творяться іменники (*арестовлення, бавовнятко, байрактарицина, могилізаці[ja], оркота, путінчик, рашистик, херсонізаці[ja]*) та дієслова (*байденувати, ермачити, леопардити, макронити, могилізувати, нурланити, пакетизувати, чорноба[ji]ти, хаймарсити, шольц[’a]/ати* тощо). Як бачимо, творення субстантивів відбувається переважно із залученням іменникових (*орбанищина ← Орбан*) і дієслівних мотиваторів (*арестовлення ← арестовити*), нерідко із пропуском дериваційного кроку: *гіркінування ← ? ← Гіркін*. До речі, набір залучуваних до творення таких інновацій суфіксів є надзвичайно різноманітним, однак високою регулярністю відзначаються афікси зі зменшеною та/або пестливою семантикою (*бавовнятко ← бавовна, вагнерок ← вагнер, рашистик ← рашист* тощо). Дієслова, своєю чергою, продукуються здебільшого за допомогою суфікса *-и* та його аломорфів, а також афікса *-ува-* від переважно іменникових твірних – загальномовних чи інноваційних онімів (*бандерити ← Бандера, змієба[ji]ти ← Змієбайка, шольцувати ← Шольц* тощо). Окремо відзначимо високу продуктивність суфіксоїда *-стан* (*бомбостан, бамжестан, бульбастан, зомбістан, оркостан, путіностан, свиностан* тощо), що бере участь у творенні неодериватів – виразно негативно конотованих семантичних дублетів до антропоніма Росія.

Зі структурно-семантичного погляду цікавим видається похідне *байрактарицина*, мотиватором якого виступає власна назва БПЛА. Зауважимо, що подібний перебіг словотвірного процесу

виходить за межі нормативного, оскільки афікс *-щина-* зі зневажливою семантикою приєднується переважно до базем субстантивів – загальних назв (*біженщина* ← *біженець*) чи ад’єктивів (*безтолковщина* ← *безтолковий*). Функційні особливості одиниці, на наш погляд, зумовлені її формально-змістовою подібністю до *шароварщина*. Із огляду на це лексичне значення інновації тлумачимо як ‘примітивізацію та використання у власних (переважно корисливих) цілях згадок про події та символики України’: «Саме награна патріотичність викликає найбільшу відразу. Війна не є приводом вважати, що суспільство різко звузило фокус і тепер будь-яка “байрактарщина” сприйматиметься як прояв справжньої любові до країни». Це явище набуло поширення як у комерційній діяльності, наприклад, назвах продуктів харчування, так і у масовій культурі, зокрема в піснях про ЗСУ та їхню техніку.

Менш затребуваною є префіксація (*антипу-тініст, демогілізатор, заенлоїти, застінгерити, пононапритулити* тощо). Акцентуємо на тому, що твірними неодериватів виступають переважно інновації – запозичені з інших мов назви різновидів зброї (*відхаймарсити* ← *хаймарсити* ← *Хаймарс*) та власне відонімні неовербативи (*про-чорнобаїти* ← *чорноба[ї]ти* ← *Чорнобаївка*). У цьому контексті варто згадати про появу (і до 24 лютого 2022 року, і після) великої кількості похідних із першою частиною *кібер-*, що, на нашу думку, засвідчує її функційну асемантизацію до узагальненого ‘пов’язаний з інтернет-простором’ і дає підстави кваліфікувати як префіксоїд: *кібер-безпека, кібервійсько, кіберзлочин, кіберкозак, кіберкозацтво, кібермережа, кіберпартизани, кіберпростір, кіберспорт* тощо. Окремо згадаємо про відіменникові неодеривати з формантом *де-*, активно поширювані в медіа протягом останнього року: *деладакалінізація, демогілізатор, деорбанізація, депутінізатор, деросіянізація, дешайтанізація* тощо. Припускаємо, що поява значної кількості таких похідних не випадкова. Як справедливо зауважує М. Хар, «...мова є потужним засобом вираження та обґрунтування поглядів, вчинків та причин необхідності боротьби навіть у період збройної агресії, що використовується для утвердження позиції сторони конфлікту, з метою згуртування населення, підтримки бойового духу...» [4, с. 161]. У цьому контексті формант *де-* задовольняє прагматичне прагнення українськомовної особистості віддзеркалити процес ‘віддалення, знищення, розмежування, спотворення’ ідентифікованого в межах дихотомії «свій – чужий» агресивно чужого: «Появу в росій-

ській пропагандистській риторичі чергового абсурдного виправдання війни – гасла про “дешайтанізацію” України – ISW пов’язує з тим, що російські чиновники “дедали частіше намагаються ув’язати війну з релігійними концепціями”, які формально були б зрозумілі як християнам, так і мусульманам (“дешайтанізація”) – ймовірно як засіб догодити групам релігійних меншин у російських збройних силах і з метою відвернути увагу від інакомислення у цих лавах». До речі, промовистим, на наш погляд, є той факт, що неодеривати на зразок *депутінізація* сьогодні активно використовують не лише в українськомовному медіапросторі («Очільник Мюнхенської конференції виступає за *депутінізацію* росії»), а й, наприклад, в англійськомовному («*Russian aggression in Ukraine also clearly demonstrates that Europe needs to implement “deputinisation”*»), і франкомовному («*Il a poursuivi en disant que la “députinisation” de la Russie devait commencer “immédiatement”, avertissant que “l’âme” occidentale serait en péril sinon*»), і іспаномовному («*Hoy es el momento de hablar de la “deputinización” del mundo. Creo que esto ayudará a detener no solo la guerra de Rusia contra Ucrania*»). Ідеться про консолідацію не тільки українського суспільства, але і об’єднання цивілізованих країн загальнолюдськими, гуманістичними цінностями.

Фіксуємо й випадки продукування неодериватів шляхом конфіксації (*відізоумити, задимерити, заїрпенити, набородянити, напрутулити* тощо). Ідеться переважно про поодинокі похідні, мотивовані власними назвами, зокрема топонімами й антропонімами, що набули прецедентного характеру. Прикметним видається залучення різних препозитивних афіксів, семантика яких у виразному денотат інновацій ‘дати відсіч’. Так, префікс *від-* уточнює базу через конотат ‘цілковите усунення’, а *на-*, відповідно, – через конотат ‘результативна дія’.

З-поміж неафіксальних способів творення неодериватів найбільш широким і різноманітним є клас похідних, спродукованих шляхом чистого основоскладання (*байденотерапія, бандеромобіль, бульбарейх, бруднодупі, зомбірусня, міткомен, парашастайл, свиноросіянин, швайнокарась, шизомобіль* тощо), а також основоскладання, ускладненого переважно нульовою суфіксацією (*блохоліт, вівцелюби, літакопад, мемомет, мопедопад, оркоріз, оркоруб, путіноід, членограй, записконосець* тощо). Зі структурного погляду інновації здебільшого вписуються в межі усталених узуальних практик останніх десятиліть, засвідчуючи нестандартність і креативність

у комбінаціях семантик базем. Скажімо, похідне *бульбафюрер* утворене складанням основи *бульба* як стереотипної асоціації із Білоруссю і бази *фюрер* на позначення голови республіки, внутрішньополітична діяльність та зовнішньополітичний вектор якого в цивілізованому світі викликають негативні оцінки: «*Бульбафюрер як завжди стелиться перед своїми кремлівськими кураторами та каже шойгу те, що він хоче почути*». Варто зазначити, що використання лексеми *бульба* замість *картопля* є абсолютно прагматичним і вмотивованим, оскільки йдеться не про українське діалектне слово, а про загальномовне білоруське. Таким чином дериват легше піддається декодуванню білоруськими реципієнтами, отже дає змогу через маркер-вербалізатор актуалізувати інструментальні та маніпулятивно-пропагандистські функції лексеми.

Окремо, на наш погляд, варто розглянути одиницю *ладакалінізація*, спродуковану від назви марки російського автомобіля малого класу *LADA Kalina* за допомогою суфікса *-ація-*, що в узусі бере участь у творенні монокореневих віддієслівних похідних відсубстантивного походження на зразок: *паспортизація*[ja] ← *паспортизувати* ← *паспорт*. Акцентуємо, що норма передбачає залучення до першого словотвірного такту мотиваторів – загальних назв. Показово, що неодериват виступає семантичним синонімом до іншого новотвору *могілізація* – «перетворення окупантів на Лади Каліни за допомогою магії ЗСУ» [5], як витлумачують значення інновацій самі мовці. Неосубстантив *ладакалінізація* в текстах дописів і гілках коментарів фіксуємо нечасто («*Ладакалінізація йде в строгій відповідності за планом, з випередженням графіку*»). Здебільшого одиниця функціонує як гештег у тіктоці #*ладакалінізація*, а також як складник власної назви мультиплікаційного короткометражного відео на кшталт: «*Ладакалінізація і магія ЗСУ*». Із інтерпретативного погляду йдеться не стільки про номінативну чи емоційно-експресивну функцію, скільки про маніпулятивну й ритуально-магічну: подібні новотвори однаково добре прочитуються як мешканцями Росії, так і України, проте чинять на психологічний стан реципієнтів діаметрально протилежний ефект. Так, для українськомовних споживачів медіаконтенту йдеться про возвеличення стійкості та мужності власної армії, а жителів Росії – принизливе применшення можливостей їхніх збройних сил.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив той факт, що високопродуктивна в узусі юкстапозиція реалізується в невеликій кількості похід-

них на зразок: *біг-джонсонюк*, *гебіст-рашист*, *дон-кадирон*, *залупа-фюрер*, *тіток-війська*, *цигани-привиди*, *шайтан-труба* (на позначення реактивного піхотного вогнемета). Виникаючи переважно на базі словосполучень прикладкового типу (*дімон-покемон*, *дон-гнідон*, *пілот-привид* тощо), такі інновації цікаві своїми семантико-інтерпретативними характеристиками. Так, лексема *тіток-війська* утворена сполученням іменника – власної назви китайської мультимедійної платформи *тіток*, і субстантива на позначення загального поняття *військо*. Водночас появу похідного мотивувало не об'єктивне поняттєве співвіднесення з реаліями, позначуваними базами, а суб'єктивно-оцінні стимули – як реакція на події та поведінку військ країни-окупанта на лінії бойового зіткнення: «*На відео, яке оприлюднено у соцмережах, видно, як кадирівські тіток-війська на танку з відповідною розпізнавальною символікою стріляють по багатоквартирних будинках, а потім безцільно чавлять припарковані автомобілі мирних жителів*». Як бачимо, інновацію використовують на позначення поплічників країни-агресорки – військових Чеченської республіки на чолі із Ахматом Кадировим. Залучення першої частини *тіток* мотивоване діями солдатів-кадирівців, котрі, знімаючи відео «героїчних боїв за звільнення Донбасу десь на Херсонщині», насправді знущалися із мирного населення або воювали з лісовими масивами: «*Стало зрозуміліше, чому деякі підрозділи кадирівців називають "тіток-військами"*. Адже замість боїв з українськими захисниками, ці "піхотинці путіна" героїчно воюють з... соснами у лісах Луганщини. <...> Вони відомі тим, що приділяють більше часу і уваги піару, ніж війні. Вони мають власну медіагрупу, яка знімає постановні бої. Цими відео активно ділиться у себе в Telegram-каналі глава Чечні Рамзан Кадиров». Побіжно відзначаємо те, що правопис інновації в медіапросторі на сьогодні варіюється: *тіток-війська*, *ТікТок-війська*, *тік-ток-війська* тощо, а недостатня наразі адаптованість до українських правописних норм спричиняється до відмінювання винятково другого складника юкстапозита: *тіток-військ*, *тіток-військам*, *тіток-військами*, (на) *тіток-військах*.

Осібню варто сказати кілька слів про активізацію неузвального словотвору, який зазвичай кваліфікується як нерегулярне й ненормативне явище [6], опозиційне до словотворчих зразків [7]. Маємо зауважити, що повномасштабне вторгнення Росії в Україну перетворило залучення ненормативних дериваційних моделей на

високопродуктивне і регулярне явище, відтворюване за певними зразками послідовно й уже системно, якщо розглядати цей тип словотвору з позицій структурно організованої системи, а не хаотичного комбінування морфем чи сегментів. Скажімо, наприкінці лютого – на початку березня 2022 року спостерігаємо надзвичайно великий пласт новотворів, спродукованих шляхом компресії: *аналагавнет, восьмьлет, дамбілібамбас, дватритижні, затридні, іхтамнет, потерьнет, рускійбудільнік, фубледерація* тощо. Указані неодеривати різнорідні за структурною організацією, оскільки до творення із умовно однаковим ступенем продуктивності залучені як прийменниково-іменникові конструкції (*внспалітікі*), так і підрядні словосполучення (*веткікалін*). Водночас цілі речення конденсуються значно активніше (*якти, всебудеукраїна, українапонадусе*). Нерідко компресію супроводжують транспозиційні або епітетичні явища, що спричиняє ускладнення словотвірного аналізу. Так, одиниця *фубледерація* є полімотиватом, у якому, із одного боку, вбачаємо компресію із заміною сегмента (*фубледерація* ← *фу* + *бледерація* ← *федерація*), а з другого – припускаємо сегментну вставку (*фубледерація* ← *ф[убл]едерація*), що створює «ефект компресії», однак із формальних позицій нею не є.

Підбиваючи підсумки, зауважимо: медіапростір від 24 лютого 2022 року й до сьогодні

активно поповнюється інноваціями, які постають здебільшого на ґрунті власного мовного матеріалу і з залученням питомих моделей, пишучи хроніку неоголошеної війни. Аналіз дає підстави стверджувати, що інновації продукуються як із залученням нормативних словотвірних зразків, так і незувальних. З-поміж узувальних способів творення найбільшою продуктивністю відзначаються афіксація, зокрема суфіксація, та комбіновані способи – основоскладання, ускладнене суфіксацією. Такими шляхами з'являються переважно іменникові та дієслівні інновації з різною мірою непрозорістю семантики та потужним емоційно-експресивним потенціалом. Спостерігаємо активізацію незувального словотворення, насамперед на рівні компресії, що може супроводжуватися полімотивованістю й залученням додаткових інструментів конструювання похідного. Деривати часто є наслідком дії структурних та/або формально-асоціативних аналогій до активно вживаних слів, спричиняючи автоматизацію відтворення певних моделей. Семантичною особливістю окремих процесів творення неодериватів є полімотивованість і лакунарність. Наша спроба розглянути структурно-семантичну організацію неодериватів, зафіксованих в українськомовному медіапросторі від початку повномасштабної війни, репрезентує один із напрямів наукової проблематики, що на сьогодні видається актуальним і потребує подальшого розроблення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дюкар К. В. Лексико-словотвірна специфіка неовербативів періоду дії воєнного стану в Україні. *Нова філологія*. № 89. 2023. С. 96–100.
2. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Вип. 32. Ч. 2. 2022. С. 9–13.
3. Колоїз Ж. В. Незувальне словотворення : [монографія]. Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. 156 с.
4. Хар М. Є. Воєнний дискурс: процеси неологізації. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 24. Т. 1. 2022. С. 160–166.
5. АРМІЯІНFORM. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/09/29/uslovnnyku-neologizmiv-popovnennya-mogyilizaczija-shho-porodzhuye-ladakalynizacziju/>
6. Buzssyov K., Martincov O. Neuzuln slovotvorba v zpadoslavanskch jazycch. So wotwor stwo / Nominacja. Opole, 2003. S. 262–275.
7. Карпіловська Є. А. Тенденції оновлення сучасного українського лексику. *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Київ, 2008. С. 6–133.
8. Дюкар К. В. Відомі неосубстантиви в українському медійному онлайн-просторі воєнного періоду: структурно-семантичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. № 59, Т. 1. 2023. С. 105–108.
9. Єльнікова Н. І. Неологізми у медіатекстах періоду воєнного стану в Україні. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану*. 2022. С. 298–300.
10. Навальна М. І., Спос О. А. Функційно-семантичні особливості використання військової лексики в мові газети «День». *Закарпатські філологічні студії*. № 25. Т. 1. 2022. С. 36–42.